

זהותם של אזרחי ישראל והחברה הישראלית

בפרק זה נדון בזהותם של האזרחים החיים במדינת ישראל. בחלק הראשון נדון בנושא הזהות האישית ובחלקו השני של הפרק נעסוק בזהותן של קבוצות שונות הקיימות בחברה הישראלית: יהודים, ערבים ודרוזים. השאלות המרכזיות בפרק זה הן:

מהי זהות?

מהם מרכיבי הזהות של האזרחים במדינת ישראל?

מהן הקבוצות המרכזיות מהן מורכבת החברה הישראלית?

בהיבט הדתי והלאומי?

חלק ראשון: ענין של זהות

מהי זהות?

זהות היא תפיסת האדם את עצמו ותפיסת האחרים אותו. כלומר, הזהות היא מכלול של מרכיבים שבאמצעותם האדם מגדיר את עצמו, עבור עצמו וביחס לחברה בה הוא חי, והיא גם מכלול של מרכיבים שהחברה מגדירה באמצעותם את האדם. זהות האדם היא אישית כי היא מבטאת את נקודת המבט של היחיד, ביחס לעצמו וביחס לקבוצות שאיתן הוא מזדהה לחלוטין או מזדהה חלקית.

זהות היא אוסף של תכונות מולדות ונרכשות כמו: מחשבות, ערכים, התנסויות, חוויות זיכרונות. אופי, נטיות ומראה ייחודי המעצבים את היחיד והופכים אותו לנפרד ושונה מהאחר. התשובות שנותן היחיד לשאלות מי אני? מה רצוני להיות? מתבססות על ידיעת העבר האישי המשפחתי וגם הלאומי, וגם על התנהלותו של היחיד בהווה ובעתיד.

זהותו של האדם מורכבת מיסודות שיוכיים כמו: מוצא, מין ולאומיות אתנית, ומיסודות נרכשים כמו השתייכות לקבוצת ספורט, תנועת נוער ומקום מגורים. יסודות שיוכיים הם מולדים ולרוב אינם ניתנים לשינוי ואילו יסודות נרכשים נתונים לשינוי במהלך חייו של האדם. לכן, הזהות היא דינמית ומושפעת מאירועים

מרכיבים שיוכיים: מרכיבים שהאדם נולד לתוכם, לרוב הוא אינו משנה אותם. לדוגמה: מין, מוצא, משפחה מראה, לאום ועוד..

מרכיבים נרכשים: מרכיבים שהאדם יוצר/ בונה/ בוחר לעצמו: התפתחות אישית ומקצועית, השתייכות לקבוצות שונות ועוד..

ותהליכים פוליטיים, חברתיים, כלכליים, ותרבותיים. למשל, הזהות הדתית משתנה כאשר אדם ממיר את דתו או משנה את אורח חייו מדתי לחילוני או להפך. הזהות האישית היא תלוית זמן, מקום, תנאים ואירועים, תפקידים שהפרט ממלא במהלך חייו, וקשרים שיש לו עם קבוצות שונות במהלך חייו. למשל, בתקופה מסוימת אישה בחייה היא בת, אחות, חברה ואחר כך נוסף המרכיב של בת זוג, אם, סבתא, מצטרפת לכך הזהות המקצועית שלה וההשתייכות שלה לקבוצות שונות בחברה.

"הישראליות היא הזהות המקומית שלנו... זהו דבר אובייקטיבי שאינו תלוי בנו. מדובר במציאות גיאוגרפית, שיש לה גם השלכות פוליטיות. זהות זו אינה הזהות היחידה שלנו... בשלב מסוים של בגרותנו, של חיפוש הזהות, אנו מגלים שיש לנו הורים שאמנם גרים עִמָּנו על אותו ציר מקום, אך הם אינם בדיוק חלק מציר הזמן שלנו, כי הם שייכים לדור אחד לפנינו. אנו מגלים שמעל הורינו נמצאים הסבים והסבתות, ומעליהם עוד הרבה דורות שקדמו לנו. ככל שאנו מביטים לאחור בציר הזמן, אנו חשים שלובים ואחוזים בדורות הקודמים בשריגים בלתי נראים. מי שאכן עושה את הבירור הפנימי הזה עם עצמו ואינו מתחפר בזהות רדודה של "אני", "כאן" ו"עכשיו" מגלה לפתע את הזהות של ה ז מ ן, את השרשרת המופלאה של הדורות שקדמו לנו. אם ראינו קודם באופן טבעי וקרוב את **המקום** כציר אופקי, **הזמן** הוא הציר האנכי של זהותנו".
(הרצל ובלפור חקק "המקום והזמן בזהות היהודית של הישראלי", כיוונים חדשים, ניסן תשנ"ד, אפריל 2004, גיליון 4)

כאמור לכל אדם יש מרכיבי זהות אישיים, ובנוסף הוא חלק ממעגלי זהות נוספים החל מהמעגל הקרוב של משפחה, עבור לעם ומדינה וכלה במעגל כלל החברה האנושית, בהיותנו בני אדם. לעיתים מתעוררים מתחים בין מרכיבי הזהות השונים שעוצמתם משתנה עם הזמן ועם שינויים במציאות החיים. לדוגמה יכול להיווצר מתח בין היות אדם הורה לבין מחויבות למקום עבודה.

מהם מרכיבי הזהות של האזרחים במדינת ישראל?

ישנם שלושה מרכיבי זהות עיקריים בזהותם של אזרחי מדינת ישראל בהם נדון, מרכיב **לאומי**, מרכיב **דתי** ומרכיב **אזרחי**. זהותו של כל אזרח מכילה את כל המרכיבים, אך בהדגשים שונים, בהתאם לדרך בה בוחר כל אחד להגדיר את עצמו. ישנם אזרחים שמדגישים בזהותם את המרכיב הדתי, ישנם אלה שמדגישים את המרכיב הלאומי וישנם אלה שמדגישים את המרכיב האזרחי. ואילו אחרים מדגישים שניים או שלושה מרכיבים בזהותם.

משימה אינטרנטיית: היכנסו לאתר [תמיד אזרחות](#) וצפו בבני נוער מספרים על עצמם ועל החברה. מה אתם רוצים לספר על עצמכם?

שאלת חשיבה:
האם יש הבדל בין זהות האדם כיהודי: חילוני, מסורתי דתי או חרדי?
ערבי: חילוני, או דתי.
דרוזי: חילוני או דתי.

לבין מידת הנכונות לפעול פעילות אזרחית לטובת אזרחי המדינה.

הזהות האזרחית של אזרחי ישראל

הזהות האזרחית היא מרכיב בהגדרה העצמית של הפרט, המדגיש את **הזיקה בינו לבין המדינה** שבה הוא חי.

במדינת ישראל הזהות המשותפת לרוב המכריע של תושביה היא הזהות האזרחית: **הזהות הישראלית**. מרבית אזרחיה היהודיים של המדינה (88%) רואים את עצמם כישראלים ורוצים להמשיך לחיות בארץ ומגלים תחושת שייכות חזקה למדינת ישראל.¹

הזהות האזרחית היא הזהות הרחבה המשותפת ביותר של כל אזרחי המדינה. מדינת ישראל מגדירה עצמה כמדינה יהודית ודמוקרטית. אולם לא כל אזרחי המדינה מזדהים באותה מידה עם זהותה המורכבת של המדינה. יש שמזדהים עם שני המרכיבים כאחד, בעוד שאחרים מזדהים יותר עם אחד משני המרכיבים, לדוגמה עם המרכיב היהודי או עם המרכיב הדמוקרטי. יש אזרחים המזדהים רק עם אחד ממרכיבי הזהות של המדינה. ביטויים לזהות האזרחית נמצא בתרומה של האזרח למדינתו, בציות לחוקיה, בתשלום מסים, במתן לגיטימציה למוסדות מדינת ישראל, על ידי השתתפות בבחירות הארציות והמקומיות והתגייסות לשירות צבאי או אזרחי.

---

¹ על פי הסקר של מכון גוטמן 2009, 88% מהנשאלים ענו שהם רוצים להמשיך ולהתגורר בארץ בטווח הארוך.

שיר ישראלי מילים אהוד מנור לחן: שלמה גרוניך השלג שלך והמטר שלי הוואדי שלך והנהר שלי נפגשים סוף סוף בחוף ישראלי עם כל החלומות והגעגועים עם כל הזיכרונות הטובים והרעים בשיר חדש ישן שמאחה את הקרעים הנה מה טוב הנה מה טוב ומה נעים	במקצב יווני עם מבטא פולני... בסלסול תימני עם כינור רומני... מי אני? מי אני? א-לי א-לי שיר ישראלי העמק שלך וההר שלי היער שלך והמדבר שלי נפגשים סוף סוף בנוף ישראלי © כל הזכויות שמורות למחברים ולאקו"ם

הזהות הלאומית של אזרחי ישראל

הזהות הלאומית היא מרכיב בזהות הקובע את ההשתייכות ותחושת השייכות של האדם לעמו במובן האתני-תרבותי. זאת, על בסיס של מוצא אתני משותף, טריטוריה משותפת, מסורת, תרבות, שפה והיסטוריה המשותפות לבניו, הסמלים והערכים המשותפים להם ותחושת הקשר, ההזדהות והערבות ההדדית, המתקיימת ביניהם.

לאזרחיה של מדינה יש בדרך כלל זהות לאומית (במובן האתני - תרבותי) שאיננה משותפת לכלל אזרחי המדינה. הזהות הזו מאחדת את בני אותה קבוצה לאומית שחיים במדינה, ומבדילה אותם מבני קבוצות לאומיות אחרות במדינה.

בישראל מבחינים בשלוש זהויות לאומיות מרכזיות: זהות יהודית, זהות ערבית וזהות פלסטינית, וזהות נוספת שאיננה לאומית אלא אתנית-תרבותית – הזהות הדרוזית.

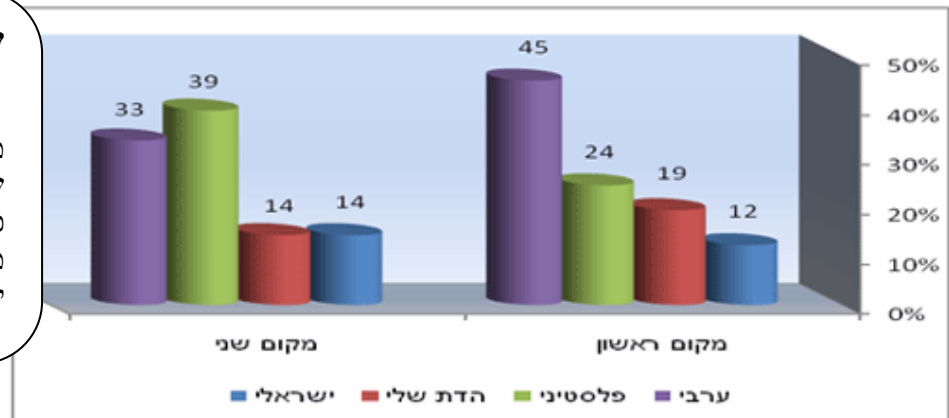
זהות לאומית יהודית -- זהות זו משותפת לקבוצת הרוב הלאומי בקרב אזרחי ישראל ומדגישה את המסורת, את ההיסטוריה והתרבות של העם היהודי יחד עם

תחושת סולידריות חזקה כלפי כלל בני העם היהודי בארץ ובתפוצות. ישנם יהודים שהזיקה הלאומית שלהם חזקה והם רוצים בקשר עם יהדות העולם, ואחרים חשים פחות זיקה לזהותם הלאומית-יהודית, ויותר קירבה לזהותם האזרחית-הישראלית. לעומת הרוב הגדול החש זיקה משמעותית לעם היהודי, ניתן למצוא מעטים המעדיפים זהות ישראלית על פני זהות לאומית אתנית-תרבותית. לדוגמה הפוסט ציונים (פירוש מילולי: של אחרי הציונות). הפוסט ציונים מערערים על הרלוונטיות של המרכיב הלאומי בזהותם. לדעתם הלאומיות היהודית סיימה את תפקידה ההיסטורי ואף איבדה את הלגיטימיות שלה בגלל מעשי עוול שעשתה לדבריהם, כלפי ערבים ויהודים בני עדות המזרח. עבור הפוסט ציונים אין גם חשיבות של ממש בשמירת הקשר עם יהדות העולם. הם סבורים שבארץ נוצר עם חדש: העם הישראלי. יש גם המזהים עצמם כיהודים אנטי ציונים כמו נטורי קרתא (שומרי החומות) שמדגישים את זהותם הדתית לאומית ומתנגדים לקיומה של המדינה כמדינת לאום.

שאלות:

עיינו בתרשים וענו:

מהם מרכיבי הזהות העיקריים של הערבים? כיצד משפיעה הגדרה זו על מידת הזדהותם עם מדינת ישראל?

תרשים הגדרה עצמית – ערביי ישראל²

זהות לאומית ערבית - מדגישה זיקה לאומה הערבית (פאן-ערבית*) במזרח התיכון. זהות זו משותפת לאזרחים ערבים ולחלק קטן מהאזרחים הדרוזים, הרואים עצמם כחלק מבני האומה הערבית שיש להם היסטוריה ושפה משותפת, היא הערבית.

***פאן-ערביות** היא תנועה הקוראת לאיחוד מדיני, חברתי וכלכלי בין העמים והמדינות הערביות במזרח התיכון.

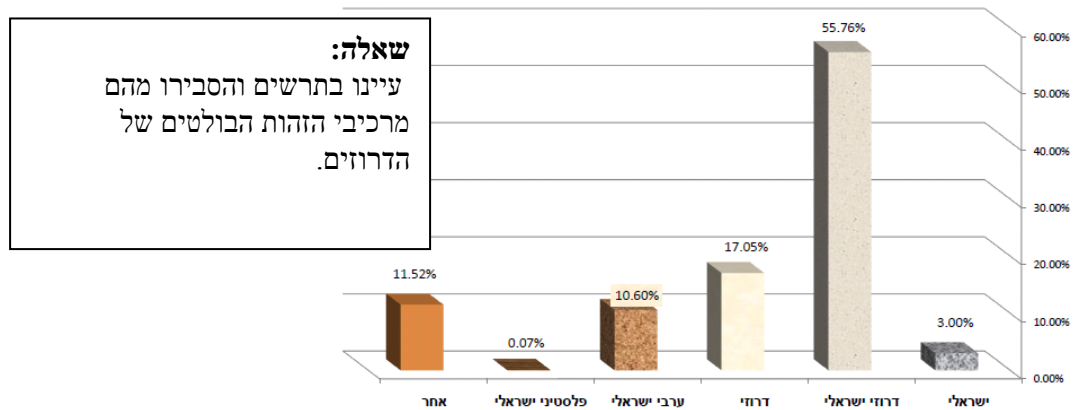
² מדגם בקרב ערביי ישראל בלבד; באחוזים

הדר יעל; הימין-רייש נעמי; קנפלמן אנה **מי אנחנו? זהות לאומית במדינת ישראל**, פרלמנט, 2008 גליון 58, המכון הישראלי לדמוקרטיה

זהות לאומית פלסטינית - מדגישה זיקה לפלסטין כמולדת היסטורית ותרבותית. ביטוייה בטיפוח התרבות והמסורת הערבית-פלסטינית ובקיום קשרים עם בני עמם שחיים מחוץ למדינה.

זהות אתנית דרוזית - מדגישה זיקה לדרוזים החיים בארצות השונות.

כיצד אתה מגדיר את עצמך?

נלקח מסקר עמדות בקרב הדרוזים סלים בריק, אוניברסיטת חיפה, 2009.

הזהות הדתית של אזרחי ישראל

הזהות הדתית היא מרכיב בהגדרה העצמית של הפרט, העוסק ב**יחסו לדת**, במידת הקשר שלו לדת. הזהות הדתית מורכבת, בין השאר, ממידת שמירת מצוות הדת על ידו.

הזהות הדתית מאחדת את בני אותה קבוצה דתית שחיים במדינת ישראל, ומבדילה אותם מבני קבוצות דתיות אחרות, הזהות הדתית-היהודית היא זהותם של בני הרוב הלאומי בישראל, ואילו הזהויות הדתיות האחרות – המוסלמיות, הנוצרית והדרוזית, הן הזהויות של בני המיעוטים בישראל.

הזהות הדתית של אזרחי ישראל היהודים, המוסלמים, הנוצרים והדרוזים. מתבטאת באמונה ובקיום מצוות וטקסים לפי כל אחת מהדתות.

כפי שהזכרנו יש פעמים מתחים בין מרכיב הזהות של כל אדם. למשל מתח בין זהותו האזרחית כאזרח המדינה המחויב לציות לחוקיה לבין זהותו הדתית במציאות של פינוי ישובים למשל. כמו כן יכול להיווצר מתח בין זהות אזרחית של אזרח ערבי לבין זהותו הלאומית בעת שירת "התקווה".

אני יהודי.
עכשיו נותר לי רק להחליט, איזה סוג של יהודי ...
בית-הספר לימדו אותנו תנ"ך לפי חז"ל וביקורת המקרא. כך למדתי לאהוב את המבט הדו-צדדי הזה;
מצד אחד ביקורת המקרא, היסטורית ונוקבת, מצד שני חז"ל לינו המעמיקים ומחפשי המשמעות. התחלתי
להבין שהעושר התרבותי נמצא.
.. אני פתוח לעולם ...
אני לבנטיני.
לפעמים אני נוקט עמדה יהודית, לפעמים עמדה אירופית, לפעמים אני מזרחי, לפעמים אני
קוסמופוליטי[כלל עולמי], לפעמים אני בראש ובראשונה לאומי ולפעמים אני הומניסט לפני הכול. התחלתי
להבין שאפשר להיות הרבה דברים במכה אחת, הבנתי שחיי מורכבים מהמון בחירות קטנות וסותרות ולא
מבחירה אחת, גדולה ..., יש להניח על השולחן שפע של סלטים בצלוחיות קטנות. לאו דווקא סלטים
מזרחיים! סידור הסלטים כפסיפס של טעמים הוא הדרך המזרחית; העושר, הגיוון והצבעוניות הם
התגלמותה של התפישה הלבנטינית. (קובי אוז, "מכור לריבוי", מתוך ארץ אחרת' 31 דצמבר 2005),

"לבטיי כערבי-ישראלי נובעים מן העובדה שעמי שלי נמצא במצב מלחמה עם מדינתו"
(ח"כ עבד אל עזיז זועבי)

שאלה:

הסבירו מהם המתחים בין מרכיבי הזהות של הכותבים, בסט דבריהם על הקטע.
כיצד, לדעתכם, ניתן ליישב את המתחים בין מרכיבי הזהות השונים.

חלק שני : החברה הישראלית

לאחר שהצגנו את מרכיבי הזהות האישית של האזרחים בישראל נעבור לדון
בקבוצות השונות של החברה הישראלית. יש לזכור שאין בהכרח קשר ישיר בין
המאפיינים של הקבוצות בחברה לבין זהותם האישית של אלה הכלולים בה. מיון
של אנשים והכנסתם לקבוצות הוא באופן טבעי תהליך של יצירת הכללות שאינו
מייצג את כל הפרטים המשתייכים לאותה קבוצה. לדוגמה יש אדם המגדיר את
עצמו כשייך לקבוצה חילונית, ובכל זאת צם ביום הכיפורים בשל משמעותו הדתית.
בחלק זה נענה על השאלות הבאות:

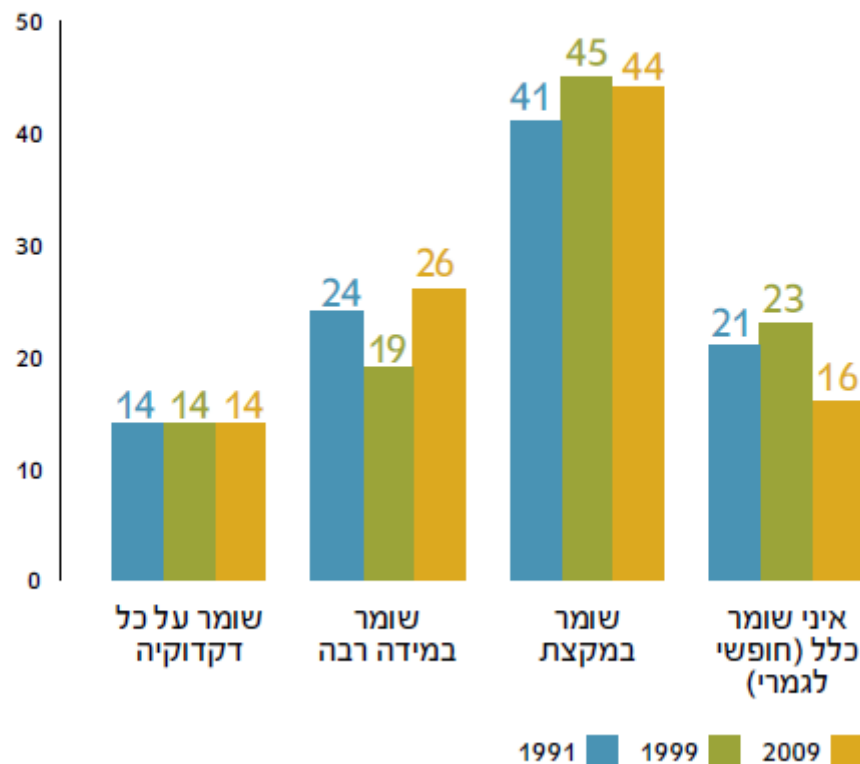
מהן הקבוצות המרכזיות מהן מורכבת החברה הישראלית?

נציג את הקבוצות בחברה הישראלית לפי היבטים של דת ולאום

החברה היהודית – ההיבט הדתי

ישנן ארבע קבוצות עיקריות בקרב הציבור היהודי במדינת ישראל, הנמצאות על הרצף הדתי-חילוני: **חרדים, דתיים, מסורתיים וחילונים**.
התפלגות החברה היהודית על פי מידת השמירה על המסורת³

באיזו מידה אתה נוהג לשמור על המסורת?

התבחינים (הקריטריונים) להבחנה בין ארבע הקבוצות הם: הקפדה על שמירת מצוות, מידת פתיחותן כלפי קבוצות אחרות בישראל ויחסן לתרבות המערבית, יחסן למדינה. עם זאת, יש לזכור: הקבוצות אינן סגורות, הגבולות בין הקבוצות אינם חדים, ולעיתים ניתן למצוא מאפיינים של תת-קבוצה מתוך קבוצה אחת הדומים למאפיינים של קבוצה אחרת. כמו כן, קשה לאמוד את מספר חבריה של כל קבוצה בשל טשטוש הגבולות בין הקבוצות המקשה על סיווגם של אנשים לקבוצות השונות.

מה מאפיין את החרדים?

³ אשר אריאן, יהודים ישראלים- דיוקן, מרכז גוטמן לסקרים, המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2009. תרשים 6 ע' 26.

הציבור החרדי מונה כ-47% מכלל החברה הישראלית בתפישת עולמם הדתית יש אמונה בהשגחה אלוהית והקפדה על קיום מצוות. החיים הדתיים ממלאים את עולמם של החרדים בחיי היום-יום. לימוד התורה מהווה ערך עליון בבחינת "והגית במ יומם ולילה". בשל כך קמה "חברת הלומדים", שהיא חברה הרואה בלימוד התורה אידיאל ומחנכת את בניה לשבת בישיבה וללמוד תורה. חלקם רואים את לימוד התורה כמה שדואג לקיומו של העם היהודי וחלקם אף טוענים שלימוד התורה דואג לקיומה של מדינת ישראל. כמו כן קבלה של מרות רבנים בכל תחומי החיים הפרטיים והציבוריים לרבות עניינים פוליטיים.

הציבור החרדי אינו עשוי מקשה אחת הוא מורכב מתתי קבוצות של חרדים אשכנזים וספרדים, ליטאים וחסידים, לעיתים ההבדלים בין הקבוצות השונות הינם עמוקים. בשנים האחרונות, עם החדירה המוגברת של אורחות החיים ותפיסות העולם המודרניות לעולם החרדי, נעשתה הגדרת החרדים והכללתם במסגרת קבוצה אחת לקשה

עוד יותר. עם זאת, ישנם עדיין מכנים-משותפים רחבים דיים המאפשרים הכללת מסוימת של החרדים כתרבות משנה מובחנת בחברה הישראלית.

חרדים צעירים בלבוש אופייני קוראים כרזה נגד תמיכת מפלגת "יהדות התורה" בממשלת שרון.

©ויקיפדיה העברית CC-BY-SA-2.5

⁴ יהודים ישראלים- דיוקן, מרכז גוטמן לסקרים- שם, 2009.

המציאות הרוחנית של היהדות החרדית בתקופתנו היא במצב דיכוטומי. מצד אחד אפשר לטפוח על השכם, ... כי עושה רושם כי דבקות ואמונתו של עם ישראל בקב"ה חזקות מתמיד. כמה תורה יש בעולם, כמה קיום המצוות, ... מצד שני, אנו שומעים שגם בתוככי שלומי אמוני ישראל חדרו כל הרעות החולות שישנן בכלל האוכלוסייה, .. במקורותינו אנו מוצאים שכבר היו דברים מעולם: אותם חיים של סתירה מהותית חדה כל-כך.. התמודדות עם חילון וניכור כלפי הדת היא לא דבר חדש... מתירנות היתר של הרחוב הכללי ושל אורח החיים הדמוקרטי-ליברלי, חודרת ומגיעה גם לקרבנו, בתוככי הגטו החרדי, ... הדבר הראשון זה לדבר: העיניים שלנו והאוזניים של ילדינו חשופות מידי יום למיליוני פריטים ויזואליים שונים ומשונים, ויש ביניהם שנחרטים בראש ונדבקים לתודעה, ורוצים מענה תורני, הסתכלות אמונית, וחייבים להתייחס אליהם. ... הדבר השני הוא לעורר חשיבה חדשה על קביעות היסטוריות כאלו ואחרות, להתבונן ולהתעמק על נסיבות הדבר, באיזה תנאים הם נתקבלו, מה היה הפתרון ואם וכיצד זה רלוונטי למציאות עולמנו.

הדברים חייבים להיעשות מתוך צמידות אדוקה ובלתי מתפשרת ליסודות ההלכה היהודית, למקורות שלנו, לקו ההלכה המסורתית של גדולי ישראל. את זה אני מנסה ליישם בביתי ובמשפחתי, ומקווה לראות בית נאמן בישראל בנים ובני בנים ההולכים בדרך ה' ומקיימים מצוותיו באהבה ובטהרה.

(הרב שמואל פפנהיים, " ידע הוא כוח". חסיד תולדות אהרון, מאתר צו פיוס).

זק"א - איתור חילון והצלה

באדיבות זק"א

ארגון חרדי המטפל בזיהוי קורבנות אסון ובהבאת הגופות לקבר ישראל. מטפלים בקורבנות טרור, תאונות דרכים ואסונות אחרים בשיתוף פעולה עם המשטרה וכוחות ביטחון והצלה. ממקימי יהודה משי זהב שהדליק משואה ביום העצמאות.

מעורבותם בחברה הישראלית: ישנן שתי מגמות המאפיינות את החרדים. מגמה

אחת של הסתגרות ומגמה אחת של פתיחות חלקית לחברה הישראלית.

מגמת ההסתגרות בולטת בהופעה חיצונית, בכך שלבושם של מרבית החרדים מבדיל אותם משאר החברה היהודית. כמו כן הם משתדלים להתגורר בערים ושכונות משלהם על מנת לשמר את אורח החיים הדתי. חלק ניכר של תלמידי הישיבות משתחררים משרות צבאי על פי ההסדר של "תורתם אומנותם".

מערכת החינוך החרדית נפרדת ממערכת החינוך הממלכתית והם מלמדים על פי תוכנית לימודים ייחודית. במרבית מוסדות החינוך הללו מושם דגש על לימודי קודש בעיקר לבנים הלומדים בישיבות קטנות ובישיבות גבוהות. מרבית הבנות לומדות בבתי ספר יסודיים, בתיכונים ובסמינרים ומשלבות לימודי קודש ולימודי חול, חלקן גם ניגשות לבחינות הבגרות.

מגמת הפתיחות לצד הסגירות: יש בשנים האחרונות מגמות של היפתחות איטית לחברה הישראלית שבאה לידי ביטוי, בין היתר, בתחום התעסוקה בהשתלבות חלק מהחרדים, כולל נשים חרדיות, במקצועות שונים: במסחר, בהייטק בלימודים אקדמאיים, ובתחומי התקשורת, ובהקמתה של תקשורת חרדית*.

חלק מהחרדים אימצו דפוסי התנהגות וצריכה של החברה הישראלית הכללית. אבל ללא הטמעות בתוכה. מרבית החרדים מסתייגים מתרבות העולם המודרני וחלקם שוללים אותה. לכן רובם אינם צורכים לדוגמא ביקורים בתיאטרון חילוני, אינם צופים

*משימה אינטרנטית:

היכנסו לאתר "בחדרי חרדים" ובדקו מהם הנושאים עליהם נכתב באתר.

בסרטים בבתי קולנוע, מוסיקת פופ רוק וכו'. הם מתנגדים עקרונית להחזקת מקלטי טלוויזיה בבתייהם. מנהיגים חרדיים אף דורשים להימנע משימוש באינטרנט למעט שימוש מבוקר לצרכי עבודה, אך בפועל ניתן לזהות שימוש באינטרנט גם בקרב הציבור החרדי. רובם ככולם עושים שימוש בטכנולוגיה המודרנית בחייהם, ללא אימוץ הערכים שלה.

יחס למדינה

בקרב החרדים נמצא יחס מורכב למדינה. חלקם, מתנגדים, מטעמים של השקפה דתית, למדינה כפי שהיא כיום, כיון שעל פי תפיסתם, מדינה יהודית צריכה לקום רק על ידי פעולה משיחית, ולהיות מדינת ההלכה*. חלקם משלימים עם המדינה כפי שהיא ובשל הצורך במרות שלטונית בסדר ובטחון מהטעם של "דינא דמלכותא דינא" (=חוק המלכות הנו בעל תוקף). רובם נוטלים חלק במערכת הפוליטיקה הממלכתית ומקומית על ידי הצבעה בבחירות נהנים משרותי המדינה ופועלים בשיתוף פעולה עם מוסדות המדינה וחלקם הקטן אף משתלב בשירות בצה"ל במסגרות מיוחדות כמו שח"ר כחול או הנח"ל החרדי. רק מיעוט קטן המזוהה עם "העדה החרדית" * מסרב להכיר בלגיטימיות של מוסדות המדינה ולכן אינו משתתף בבחירות לכנסת ואינו נהנה משירותיה.

*שלוש השבועות

"שבועות הללו למה? אחת שלא יעלו ישראל בחומה, ואחת שהשביע הקב"ה את ישראל שלא ימרדו באומות העולם, ואחת שהשביע הקב"ה את עובדי כוכבים שלא ישתעבדו בהן בישראל יותר מדי" (מסכת כתובות קיא, א') מכאן הסיקו חלק מהרבנים החרדים שאין לדחוק את הקץ ואין לפעול נגד אומות העולם. עם ישנם רבנים חרדים החולקים עליהם. עם זאת כמעט כל הפוסקים החרדים חולקים עליהם.

*העדה החרדית- היא ארגון גג לתת קבוצות חרדיות. היא מספקת שירותים לחבריה ובהם שירותי כשרות, מוסדות חינוך. השקפתם הדתית והלא ציונית באה לידי ביטוי בשיר: " כי ה' אלוקינו ומלכנו ובו אנחנו מאמינים תורתנו היא אמונתנו ובה אנחנו מחזיקים בשלטון הכופרים אין אנו מאמינים ובחוקותיהם אין אנחנו מתחשבים בדרך התורה נלך באש ובמים, בדרך התורה נלך נקדש שם שמייס."

מה מאפיין את הדת'ית?

הציבור הדתי המונה כ- 15%⁵ מכלל האוכלוסייה הישראלית אף הוא מקפיד לשמור מצוות מטעמים דתיים, ובד בבד יש בו רמות שונות של יחס לתרבות העולם המודרני: מהתבדלות ועד פתיחות לתרבות המערבית. **זהו ציבור המשתלב בחיי המדינה**, למשל בעבודה, באקדמיה, בחיי התרבות והאומנות בתקשורת ובשירות בצה"ל, ומרביתו אף מתגורר ביישובים מעורבים של חילוניים ודתיים. הוא חלק מהחברה הישראלית הכללית ופתיחותו לחברה הישראלית רבה. ביסוד ההשקפה הדתית של ציבור זה יש ניסיון למצוא איזון בין נאמנות לערכי המסורת וההלכה, לבין אימוץ או פתיחות לערכי התרבות החילונית הכללית והציונית.

הרב א.י. קוק אחד ניסח תפיסה זו במילים: "הישן יתחדש והחדש יתקדש" (אגרות הראי"ה א, קסד, עמ' ריד). משפט זה מתמצת את היחס המורכב אל הציונות ואל המודרנה: מצד אחד, הזדהות עם הרצון להתחדשות, ומצד שני, דרישה לשמירה על הקדושה והתנגדות לחילון.

גם בקרב הציבור הדתי יש פיצול לתת קבוצות מאלו המכונים חרד'לים ועד כאלו המכונים דתיים מודרניים. נציג חלק מהקבוצות. **חרדים לאומיים** (בראשי תיבות חרד"לים) או תורני לאומי הם כינויים לתת קבוצה מתוך הציבור הדתי בישראל אשר גבולותיה אינם מוגדרים בבירור. הקבוצה נחשבת לשמרנית יותר וקרובה יותר לחרדים ביחס לשאר הציבור הדתי לאומי. עם זאת, מרבית אנשיה מזהים עצמם כציונים נלהבים, משרתים בצה"ל, וחשים כלפי סוגיית ארץ ישראל השלמה ומחויבות דתית. הם אינם רואים עצמם חרדים ורובם מעדיפים את הכינויים: הציבור **התורני** ("תורניים") או הציבור האמוני ("אמוניים"), לעתים המונח "חרדים לאומיים" נתפס ככינוי שלילי המצביע על ניתוק מן הקבוצה המרכזית. הם מאופיינים בהקפדה על קיום המצוות. הבאה לידי ביטוי, בין היתר, בהפרדה בין בנות ובנים במוסדות החינוך.

בקצה השני נמצא את תת הקבוצה המזוהה כ**דתיים מודרניים** או אורתודוקסיה מודרנית (באנגלית: Modern Orthodox). מדובר בזרם מתון ביהדות האורתודוקסית הדוגל בשילוב של יהדות על פי ההלכה עם ערכים ואורחות חיים של העולם המודרני החילוני. ביטוי להשקפה זאת ניתן למצוא בדברי הרב שמשון רפאל הירש (בעקבות אמרה של מסכת אבות) - "תורה עם דרך ארץ". משמע, אין סתירה

⁵ יהודים ישראלים- דיוקן, מרכז גוטמן לסקרים, שם, 2009.

ריקוד הדגלים המסורתי הנערך
ברחבת הכותל ביום ירושלים, ובו
משתתפים דתיים לאומיים רבים
©ויקיפדיה העברית

בין חיים על פי התורה וההלכה לבין חיים מודרניים, השכלה ועבודה פרודוקטיבית. ביטויים מעשיים להשקפה זו ניתן למצוא במגמות של התקרבות לאורח החיים של המסורתיים והחילונים, אימוץ דפוסי בילוי ולבוש, המאפיינים את הציבור החילוני וגם תופעה של פמיניזם נשי, הבאה לידי ביטוי בהקמת מנייני נשים בקריאת מגילת אסתר לציבור נשים.

במערכת החינוך הדתית יש ביטוי למגמות שהוזכרו לעיל. כמו החרד"לים, תורניים והאורתודוקסיה המודרנית. ניתן לראות זאת במגוון של מוסדות חינוך החל מבתי ספר מעורבים עד ישיבות לבנים ואולפנות לבנות.

בציבור הדתי יש רמות שונות של **יחס לתרבות העולם המודרני**: מהתבדלות והשתדלות להימנע מצריכה של תרבות מערבית דוגמת סרטים ועד פתיחות מלאה לתרבות המערבית.

פרופ' ידידיה שטרן מתאר את הדתי המודרני כמי ש"עשוי מגירות שונות. כל אחת נפתחת בזמן ובמקום מתאימים ושם היא נטענת תכנים ונורמות מאחת משתי התרבויות. כאשר האורתודוקס לומד בישיבה, מתעמק בדף גמרא ... הוא טוען את 'מגירת היהדות'. כאשר הוא לומד מקצוע, עובד, קורא ספרות יפה ... הוא סוגר - לעתים, הרמטית - את המגירה הראשונה ופותח תחתיה את 'המגירה הליברלית-מערבית'. וטוען אותה תכנים ונורמות".⁶

שאלה: מה הדומה ומה השונה בין דתיים לבין חרדים?

יחס למדינה ישראל

בקרב כל הקבוצות הדתיות היחס למדינה הוא חיובי. חלק מרכזי מהדתיים רואים במדינה קדושה (קדושה עם שורוק) "אתחלתא דגאולה" [התחלת הגאולה]. כלומר הם רואים את הקמת המדינה, חזרת היהודים לארץ וההתיישבות על אדמת המדינה כבעלי משמעות דתית. הדבר בא לידי ביטוי, בין היתר, בתפילה לשלום המדינה ולשלום חיילי צה"ל ובאמירת הלל ביום העצמאות. בבתי הכנסת ובשירות בצה"ל. אחרים לא רואים במדינה קדושה ותופסים אותה כערך אזרחי אשר אינו עומד בסתירה להשקפתם הדתית.

⁶ ידידיה שטרן, "עושר שמור לבעליו לרעתו: על מקומם של המשפט ושל ההלכה בחברה הישראלית", אלפיים, 23 תשס"ב אלפיים, כתב עת רב-תחומי לעיון, הגות וספרות, עם עובד, 2002 עמ', 199-246.

אבינו שבשמים, צור ישראל וגואלו, בָּרַךְ אֶת מְדִינַת יִשְׂרָאֵל, רִאשִׁית צְמִיחַת גְּאֻלָּתָנוּ.

הָגוּ עָלֶיהָ בְּאַבְרַת חֲסִדָּךְ, וּפְרַשׁ עָלֶיהָ סֶכֶת שְׁלוֹמֶךְ, וּשְׁלַח אֹרֶךְ וְאַמְתָּךְ לְרִאשִׁיָּהּ, שְׂרִיָּה וְיוֹעֲצִיָּהּ, וְתִקְנֶם בְּעֵצָה טוֹבָה מִלְּפָנֶיךָ. חֲזַק אֶת יְדֵי מַגְנֵי אֶרֶץ קִדְשֵׁנוּ, וְהַנְחִילֵם אֱלֹהֵינוּ יְשׁוּעָה וְעֲטָרַת נִצְחוֹן וְתַעֲטָרֶם, וְנִתְּנָה שְׁלוֹם בְּאֶרֶץ וּשְׁמֹחַת עוֹלָם לְיוֹשְׁבֶיהָ.

וְאֶת אַחֵינוּ כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל פֶּקֶד-נָא בְּכָל אַרְצוֹת פְּזוּרֵיהֶם, וְתוֹלִיכֶם מִהֲרָה קוֹמְמִיּוֹת לְצִיּוֹן עִירָךְ וְלִירוּשָׁלַיִם מְשֻׁכָּן שְׁמֶךְ, כְּפִתּוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה עֲבָדֶךָ: "אִם יִהְיֶה נִדְחָךְ בְּקִצֵּה הַשָּׁמַיִם, מִשָּׁם יִקְבְּצֶךָ ה' אֱלֹהֶיךָ וּמִשָּׁם יִקְחֶךָ. וְהִבִּיאֶךָ ה' אֱלֹהֶיךָ אֶל הָאֶרֶץ אֲשֶׁר יָרְשׁוּ אֲבֹתֶיךָ וִירְשֶׁתָּהּ, וְהִיטִבְךָ וְהִרְבְּךָ מֵאֲבֹתֶיךָ" (דברים ל, ד-ה). "...

מה מאפיין את המסורת?

הציבור המסורתי מונה כ- 32%⁷ מכלל החברה היהודית, גם הוא ציבור מגוון. הוא כולל בתוכו קבוצות של מסורתיים דתיים ומסורתיים לא דתיים: חלקו **שומר מצוות במידה רבה**, וחלקו – **במידה חלקית** בלבד. רובם מאמינים בבורא עולם. המסורתיים רואים עצמם חלק משרשרת הדורות היהודית. חלקם מקיימים מצוות ומנהגים יהודיים, שהם סמלי מסורת מובהקים, מתוך תחושת הזדהות עם העם היהודי, מתוך רצון לשמר את ערכי המסורת כדי לשמור על קיומו של העם היהודי או מתוך רצון להמשיך את מסורת בית אבא. חלקם חשים מחוברים למקורות היהודיים. "אורח החיים של המסורתיים אינו מבוסס רק על שיקולים של נוחות כי אם על הזדהות אתנו- לאומית, ... ההבחנה בין המצוות הנשמרות לאלו שזוכות להתעלמות מכבדת... מבוססת על זיהוין של מצוות אלו כ"מהותיות", "בסיסיות" ו"מרכזיות" לזהותו העצמית והקולקטיבית של הפרט היהודי".⁸ מסורתיים בניגוד לחרדים אינם רואים את התורה וההלכה כנותנות תשובות לכל בעיות העולם.

חלק מהמסורתיים שולחים את ילדיהם לבתי ספר דתיים וחלקם לבתי ספר חילוניים. הם משולבים שילוב מלא בכל אורחות החברה ומהווים מרכיב מרכזי בחברה הישראלית, בעבודה בתרבות ואמנות ובגיוס לצה"ל. יחסם, בדרך כלל, לתרבות המודרנית המערבית, חיובי. הדבר בא לידי ביטוי בצריכה של תרבות אמריקאית דפוסי לבוש, מוסיקה, ותוכניות בידור.

יש להדגיש כי בדרך כלל המסורתיים אינם מהווים קהילה למרות שאחוז המסורתיים בחברה הישראלית גבוה ומקיף אנשים רבים אך האופי המסורתי של כל יחיד או

⁷ גוטמן, שם, 2009. תרשים מס' 6 ע' 26

שאלת חשיבה:

יש הטוענים שהמרחק בין הדתיים בינם לבין עצמם גדול יותר מהמרחק בין דתיים מודרניים לבין מסורתיים בעיקר אלו המגדירים עצמם בשומרי מצוות במידה רבה. מה דעתכם?

משפחה הוא בדרך כלל מאפיין זהות פרטי כך שיש מעט מאוד קהילות מסורתיות בישראל.

מה מאפיין את החילוניים?

הציבור החילוני מונה כ- 43% וכ-3%⁹ מגדירים עצמם אנטי דתיים. גם ציבור זה מגוון ואינו עשוי מקשה אחת.

חילוני הוא מושג שאין לו הגדרה מוסכמת. יש המגדירים חילוני כאדם שמאמין בריבונות האדם על גורלו¹⁰ השולל אמונה דתית ושמירת מצוות. אחרים עשויים להגדיר חילוני כאדם היוצר מערכת ערכים המכירה בערך האדם ובכללי צדק כלל עולמיים, החש מחויבות על מעשיו לאנשים בלבד ולא לכוח עליון שמחוץ לאדם. אך מהותה של היהדות החילונית כאמור, איננה רק בהגדרה יחסית השוללת את הדתיות. היסוד החיובי החזק ביהדות החילונית כמו בכל חילוניות, הוא ערך חירות האדם. החילוניות מותירה את האדם לבחור לו את דרכו ומחייבת אותו לחשיבה עצמאית ולביקורתיות מתמדת.

חלק מהחילוניים רואים את היהדות כלאום וכתרבות וחלקם חשים מחוברים להוויה המסורתית היהודית, לדוגמא: הם חוגגים את החגים כחלק מהמורשת היהודית, כחגים משפחתיים ולא בשל היותם צווי האל. חלק מהחילוניים הם חופשיים מקיום מצוות מתוך נוחות וחלקם מתוך תפיסת עולם ואידיאולוגיה של חירות האדם לבחור מה לעשות ומה לא לעשות.

ישנה גם תת קבוצה של חילוניים המגדירים את עצמם אנטי דתיים הנמנעים מקיום כל מנהג וטקס שמקורם במסורת הדתית. לדעתם, מקורות התרבות של החילוניים צריכים להיות אוניברסאליים בלבד.

בשנים האחרונות ישנה מגמה של חלק מהחילוניים להתקרב למקורות היהודיים וללמוד אותם. תופעה הנקראת "חזרה לארון הספרים היהודי". מדובר בלימוד מתוך התייחסות תרבותית היסטורית אל הטקסטים ולא מתוך והשקפה דתית. כך קמו קבוצות כמו "אלול", "עלמא", ו"בינה".

⁹ גוטמן, שם, 2009, תרשים מס' 6 ע' 26.

¹⁰ עם זאת, יש לציין שאף במקורות דתיים יהודיים קימת תפיסה של ריבונות האדם לגורלו במסגרת עקרון הבחירה החופשית.

החילוניים משולבים בכל חלקיה של החברה הישראלית ומהווים, חלק מרכזי בה. בעבודה וביצירה, בלימודים ובצבא. הם מקבלים ומעריכים את התרבות המודרנית וצורכים אותה.

דתי, לא דתי וחילוני

להיות לא-דתי אפשר מתוך בורות, ומתוך עצלות ומתוך סתמיות: אבל להיות חילוני הרי זה מתוך בחירה להיות חילוני. לא כן החילוני מתוך בחירה. במה הוא חילוני? קודם-כל בנטילת אחריות, ובאחריות שאין לה מקור מחוץ לו להיות חילוני, זה להיות בעל תביעה לריבונות על חייו. בלתי מחויב מראש למצוות או לחיובים שלא באו מהכרעתו ומהסכמתו האוטונומית, לרבות חולשתו, שגיאותיו ומחיר השגיאות, שעל ראשו. החילוני הוא מי שמקבל עליו עמידה מתמדת במצב מהפכני. אין לו את מי להאשים ואין לו אל מי לפנות. כל האחריות עליו. האחריות ומחירה, האחריות וכאב בדידותה, אבל גם האחריות וריבונותה. הוא בעול אחריותו שבחר בה. הכול עליו עד שיימצא לו מה שיימצא, אם יימצא, ובלבד שתתיישב לו עם בחירתו וחופש רצונו – ואם לא – לא. הוא מבקש לעמוד בלא הזה, ככל האפשר, בלי להתפשר מדי. ובלי לרוץ מהר מדי לחפש לו הקלה או שלוה. הדתי המצוי אינו מחפש. הוא כבר יש לו. עליו רק לקיים, רק לציית, רק לעשות כמצווה.

אבל חילוניות אינה מתירנות, ואינה התפרקות הפקר, ואינה נטישת כל מה שבמורשת המסורת, ואינה הפיכת גב לתרבות (מתוך יזהר סמילנסקי, "עוז להיות חילוני", "יהדות חופשית" כתב בנושאי יהודית הומניסטית חילוניות הוצאת כתר).

שני זרמים דתיים נוספים ביהדות, רפורמים וקונסרבטיבים, מוצגים בפרק העם היהודי כיוון שהם מאפיינים בעיקר את יהדות התפוצות.

נעבור לדון בחברה הערבית והדרוזית בהיבט הדתי.

מהם מאפייניה של החברה הערבית בהיבט הדתי?

רוב האוכלוסייה הערבית מאמינה בדת האסלם ומיעוטה בדת הנוצרית. המוסלמים בישראל מתחלקים בין שלוש קבוצות עיקריות באוכלוסייה: הערבים, הבדואים והצ'רקסים

הקהילה המוסלמית

רוב הערבים בישראל הם מוסלמים סונים. חלק קטן מהמוסלמים הם צ'רקסים. מרבית המוסלמים בארץ חיים בגליל, בנגב ובמשולש. האוכלוסייה הערבית-מוסלמית בישראל מתפרסת על-פני כמאה כפרים ויישובים עירוניים קטנים ברחבי

*מידת הדתיות בקרב הערבים המוסלמים:
11% הגדירו עצמם כ'דתיים מאד';
57% הגדירו עצמם כ'דתיים';
21% הגדירו עצמם כ'לא כל כך דתיים';
11% הגדירו עצמם כ'לא דתיים'. (מתוך סקר שנערך על ידי הלמ"ס ב-2004)

המדינה. סקרים מוכיחים שהרוב המכריע של אזרחי ישראל הערבים המוסלמים הם דתיים או מסורתיים*.

תהליך ההתקרבות של ערביי ישראל לדת, שהחל אחרי 1967 והוא בשנות השמונים (בהשפעת תהליכים רחבים בעולם הערבי והמוסלמי), נותן את אותותיו גם במוסכמות הלבוש. השוואה בין תמונות של ערבים לפני 60-30 שנים לבין תמונות של הרחוב הערבי היום, חושפת הבדלים תהומיים - בעיקר בכל הנוגע ללבושן של הנשים. למעשה רק משלהי שנות התשעים חל יישום בולט ומשמעותי של כללי הלבוש המוסלמיים בחברה הערבית בישראל. אולם במקביל חל תהליך הפוך, המתבטא בלבוש חושפני יותר ומסורתי פחות. האחרון משקף את המודרניזציה של הערבים ואת התחזקות מעמדה של האישה הערבית במשפחה ובקהילה ואת השתחררותה המודרנית והזהירה (לפחות בחלק מהציבור הערבי) מהפטריאכליות הגברית המסורתית. כלומר בחברה הערבית המוסלמית יש מגמה של התחזקות דתית...

*מידת הדתיות בקרב

הערבים הנוצרים:

7% הגדירו עצמם כ'דתיים מאד';

26% הגדירו עצמם כ'דתיים';

32% הגדירו עצמם כ'לא כל כך דתיים';

35% הגדירו עצמם כ'לא דתיים'. (מתוך סקר שנערך על ידי הלמ"ס ב-2004).

הקהילה הנוצרית

הנוצרים מהווים מיעוט בחברה הערבית, שרובו מתגורר בצפון בגליל. הם משתייכים לארבע כנסיות עיקריות: קאתולים לטיניים השייכים לכנסייה הרומית, האורתודוקסים המזרחיים, הקתולים היוונים, המרונים, הקופטים והפרוטסטנטים. בקרב הערבים הנוצרים כשליש מגדירים עצמם כדתיים, כשליש לא כל כך דתיים וכשליש לא דתיים.

מהם האפיונים של הדרוזים כהיבט דתי?

העדה הדרוזית מרוכזת ברובה בסוריה (בהר הדרוזים) ובלבנון (בהר שוף). כמו כן קיימות קהילות דרוזיות קטנות יותר בירדן, באמריקה הצפונית ובאמריקה. בישראל הדרוזים מתגוררים בעיקר בכרמל בגליל וברמת הגולן.

לאזרחי המדינה הדרוזים זהות דתית דרוזית. הדרוזים (בערבית: דרוז, דרוז) מרוכזת בעיקרה במזרח התיכון. דתם הייחודית התפצלה מהאסלאם השיעי במאה ה-11 והפכו לעדה סגורה, והיא אינה מקבלת לתוכה לא-דרוזים. הדרוזים נקראים גם "אלמוחדון" (الموحدون) שתרגומו מערבית: "המאמינים באל אחד", וגם "בני מערוף" כלומר "בני החסד" (העושים חסד עם הזולת). כינוי זה מצביע על התכונות

ראש הממשלה אהוד אולמרט מארח את מנהיגי הדתות הנוצרים, הדרוזים והמוסלמים בישראל 2007 ©לע"מ צלם משה מילנר

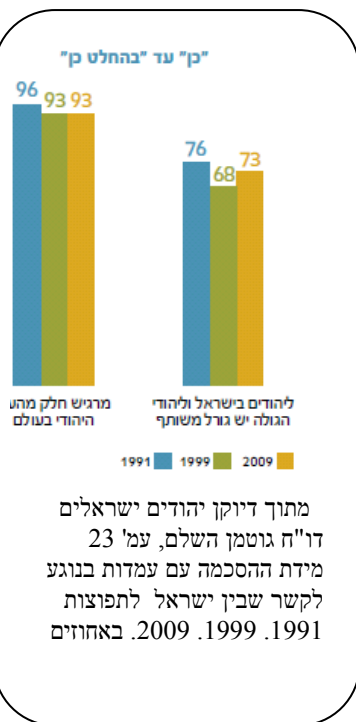
המאפיינות את הדרוזים, כגון: הכנסת אורחים, סובלנות דתית, נאמנות, מתן סיוע ומקלט לנרדפים.

בחברה הדרוזית נהוג להבחין בין איש דת המכונה "עאקל" לבין מי שאינו דתי ומכונה "ג'אהל". אנשי הדת נחשבים כמנהיגי העדה ודעתם נחשבת גם בעניינים שאינם בתחומי הדת. על פי תפיסת הדת הדרוזית, כל בני העדה שווים, אין הבדל בין אדם דתי למי שאינו דתי. השוויון חל גם על האישה. בניגוד למקובל בדתות במזרח התיכון, לאישה הדרוזית יש מעמד שווה לגבר והיא יכולה לכהן בתפקיד דתי. אנשי הדת מסייעים לעדה הדרוזית לשמור על קיומה כקבוצה אתנית דתית ייחודית באמצעות הנחיות כגון איסור נישואין מחוץ לעדה, עקרון הסודיות, קבלת מרותם של אנשי הדת ופסיקותיהם ברוב תחומי החיים. בשנים האחרונות מתעוררים מתחים בין דתיים לחילוניים ביחס לאורח חיים מודרני.

הקבוצות השונות בחברה הישראלית בהיבט הלאומי

מהם מאפייניה של החברה היהודית בהיבט הלאומי?

זהות לאומית יהודית עיקרה קיום זיקה לעם היהודי בישראל ובתפוצות. רוב היהודים מדגישים את זהותם הלאומית ורואים חשיבות רבה בעובדת היותם בני העם היהודי. הרוב המכריע של אזרחי ישראל היהודיים מרגישים כחלק מהעם היהודי בעולם. (93% מרביתם סבורים שליהודים בישראל וליהודי העולם יש גורל משותף. על מידת הקשר בין מידת הדתיות והיחס ליהודי התפוצות נערך מחקר¹¹ מצורפים הנתונים.

¹¹ **תקציר** דו"ח גוטמן, עמוד 23, תרשים מס' 17

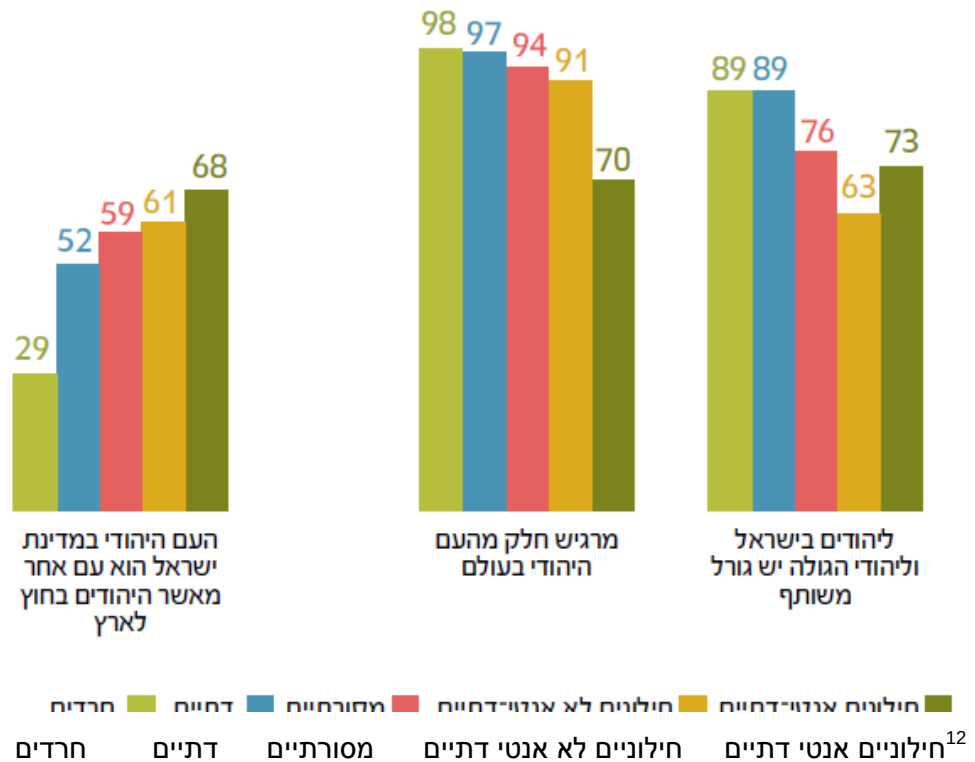
"מסכים" עד "מסכים בהחלט"

"כן" עד "בהחלט כן"

100

מטלה

עיינו בתרשימים וענו :
 א. מה ניתן ללמוד מתוך התרשימים על מידת הזדהותם של היהודי בישראל עם התפיסה של מדינת ישראל כמדינתו של העם היהודי.
 ב. מה ניתן ללמוד על הקשר בין מידת הדתיות לבין הזהות הלאומית.
 ג. מקם עצמך על רצף העמדות ונמק

מהם מאפייניה של החברה הערבית בהיבט הלאומי?

שאלות:

עיינו בתרשים וענו:
 מהם מרכיבי הזהות העיקריים של הערבים? כצד משפיע הגדרה זו להשפיע על מידת הזדהותם עם מדינת ישראל? מה ניתן לעשות, לדעת, כדי לחזק את הזהות של הערבים עם אזרחותם הישראלית?

זהותם הלאומית של אזרחי ישראל הערביים וחלק מאזרחי ישראל הדרוזים היא זהות **לאומית ערבית**. זהות זו מבטאת את הזיקה של אזרחים אלה ללאומיות הכלל-ערבית. במחקרים נערכו שמאז 1967 נמצא, כי הזהות הלאומית-ערבית נמצאה כזהות החזקה ביותר בקרב הערבים אזרחי ישראל. לאזרחי ישראל הערבים גם זהות לאומית פלסטינית. בנוסף להזדהותם כבני האומה הערבית, הזדהותם כפלסטינאים באה לידי ביטוי בקשר עם הפלסטינאים המתגוררים ברחבי יהודה ושומרון ברצועת עזה ובמדינות ערב כמו לבנון וירדן. בזיקה לפלסטינה היא ארץ ישראל בעיני הפלסטינאים. בדומה ללאומיות ערבית

¹² דו"ח גוטמן, עמוד 66, תרשים מס' 53

גורל הפליט נחשך [נחסך] ממני, אפוא ותחתיו הוענק לי מעמד של גולה בארצו. מדינת ישראל יהודית על פי הגדרתה, מתיחסת אליי כאל פלסטיני יורד שאמור לעלות למדינתו הפלסטינית, אם וכאשר תקום, יוצא אפוא שכאן אני "פלסטיני במבחן", ששפת אימו ערבית אבל הוא מעדיף לכתוב עברית, שפת אימו החורגת... ערבי ישראל ואני בתוכם, שרויים בתוך מערבולת הבלבול שבתוך המדינה היהודית... אני שייך למיעוט הערבי החי בתוך המיעוט היהודי החי בתוך הרוב הערבי במזרח התיכון, מעשה בובת בבושקה... (אנטון שמאס סופר פלסטיני, אזרח ישראלי לשעבר 1986)

סורית, מצרית, ירדנית. כחלק מזהות זו, הם מצדדים בטיפוח השפה הערבית, התרבות והמסורת הערבית-פלסטינית ובקיום קשרים עם בני עמם שחיים מחוץ למדינה.

מהם מאפייניה של החברה הדרוזית בהיבט לאומי?

אין הסכמה בקרב הדרוזים בסוגיה האם הם קבוצה אתנית או לאום. רוב הדרוזים 73% (ראו תרשים) מגדירים את עצמם כדרוזים, כלומר, קבוצה אתנית דרוזית נפרדת מהעם הערבי וקשורה בדרוזים הגרים במדינות שונות כמו סוריה ולבנון. חלק אחר מגדירים את עצמם כערבים, ובכך מדגישים את הקשר עם העם הערבי. הם טוענים שהעדה הדרוזית היא חלק בלתי נפרד מהאומה הערבית, מאחר שהדרוזים מדברים בשפה הערבית. זרם זה מיוצג בעיקר על ידי "ועד היוזמה הדרוזי" ומהווה מיעוט בחברה הדרוזית בישראל. זרם זה מדגיש זיקה לדרוזים החיים בארצות השכנות. חלק קטן מגדיר את עצמו כפלסטינאים, ובכך מדגישים את הקשר עם העם הפלסטיני. אולם חלק גדול מהדרוזים מזהים עצמם כדרוזים – ישראלים. חלקם הקימו את "חוג הדרוזים הציונים" ומגדירים עצמם דרוזים ציונים. יו"ר התנועה הדרוזית, יוסף נסר אלדין אומר לרדיו חיפה: "הציונות בשבילנו היא אהבת מדינת ישראל והתרומה למדינת ישראל תוך כדי מודעות שיש קיפוח כלפי המגזרים היהודים, הערבים והדרוזים.

לסיכום בפרק זה הוצגו מרכיבי הזהות של אזרחי ישראל. במציאות, כל אדם יוצר לעצמו את הזהות האישית שלו על פי מרכיבי הזהות שהוא בוחר בהם. אדם המגדיר את עצמו כישראלי דתי יהודי מאמץ לעצמו זהות אזרחית, דתית ולאומית, שמשמעה קיומה של זיקה חזקה למדינת ישראל, לדת היהודית ולעם היהודי.

אדם המגדיר את עצמו ערבי ישראלי מוסלמי, מציין בזהותו מרכיבים של זהות לאומית אזרחית ודתית, שמשמעה קיומה של זיקה חזקה לעם הערבי, למדינת ישראל ולדת המוסלמית.

הצגנו את החברה הישראלית על קבוצותיה העיקריות: יהודים, ערבים דרוזים. חלק מהקבוצות הן קבוצות שהמעבר ביניהן אפשרי כמו בין דתיים ללא דתיים בכל אחת מהקבוצות הדתיות. לעומת זאת יש קבוצות שהמעבר אליהן כמעט בלתי אפשרי כמו מעבר בין הקבוצה הדרוזית לזו היהודית ולהיפך. היכרות נוספת עם אזרחי המדינה הערבים והדרוזים תלמדו בפרק הבא.

תרגול

1. קראו את הקטע וענו מהם מרכיבי הזהות הבולטים של החרד"לים על פי הקטע?

..."זהותם של החרד"ליים, בכל אופן להווי ידוע שהחרד"ליים אינם קבוצה נפרדת ומגובשת, עם 'רבי' אחד והופעה אחת והנהגה אחת, אלא הם החלק, ההולך וגדל ב"ה, בתוך הציבור הדתי לאומי שמשתדל להקפיד בתורה ובמצוות כמו שצריך, בלי 'לעגל פינות'

אני מדגיש שוב שקשה להגדיר במדויק את החרד"ליים ולהצביע עליהם בדיוק, כי הם אינם בעלי גוון אחד ובעלי הופעה אחת, אלא הם מהווים את הציבור התורני של הציבור הדתי לאומי. מדד די מדויק הוא שלחרד"ליים אין טלוויזיה בביתם, והשימוש במחשב אצלם בבית מוגבל לשימושים כשרים בלבד. זהו כמובן תנאי הכרחי, לא תנאי מספיק...

חלק עיקרי מעמדתם הוא ה"ממלכתיות" (במלעיל) כלומר, היחס למדינת ישראל כ"יסוד כיסא ה' בעולם" - עמדה שמביאה אותם להתנגד לפעולות הפוגעות לפי הבנתם בריבונותה של מדינת ישראל(הרב יואל קטן (שעלבים)).

<http://ladaat.net/forum/index.php?topic=41535.0:wap2>

2. קראו את היגדים הבאים :

- א. הציגו את מרכיבי הזהות השונים שמופיעים בהיגדים (אזרחית, לאומית, דתית/חילונית, גברים/נשים).
- ב. הציגו זהויות משותפות לכל ההיגדים (אזרחית, זיקה לארץ, דוברי עברית) נמקו.
- ג... כתבו היגד המבטא את מרכיבי הזהות שלכם. נמקו את ההיגד שלכם.

- תושב ירושלים, יהודי דתי, דובר עברית וקצת אנגלית, עובד מדינה, שירת בצה"ל דור שביעי בארץ
- תושבת צפון ת"א יהודית חילונית דוברת ערבית ואנגלית, עובדת מחשבים, דור שני בארץ, שירתה בצה"ל
- תושב בני ברק, יהודי חרדי לומד בישיבה, דובר יידיש ועברית דור שני בארץ, פטור משירות בצה"ל
- תושב נצרת, ערבי נוצרי ופלשתיני, דובר ערבית, עברית ואנגלית, בעל בית מרקחת, דור עשירי בארץ מורה. לא נקרא לשירות בצה"ל

- תושב מגדל העמק, יהודי מסורתי דובר ערבית וקצת ערבית, יליד מרוקו, דור ראשון בארץ, חשמלאי מובטל, שירת בצה"ל
  - תושבת חיפה, יהודייה, דוברת רוסית וקצת עברית, חילונית עולה חדשה, רופאה ללא תעסוקה.
- (רב גוניות ורב תרבותיות בחברה בישראלית, הקתדרה לחינוך ולערכים, לסובלנות ולשלום ע"ש ד"ר בורג, בית הספר לחינוך אוניברסיטת בר אילן, ינואר 1999)

3. קראו את שירה של זלדה "לכל איש יש שם" והציגו את עמדת המשוררת ביחס לבנית הזהות של האדם.

לכל איש יש שם
שנתנו לו שונאיו
ונתנה לו אהבתו
לכל איש יש שם
שנתנו לו חגיו
ונתנה לו מלאכתו
לכל איש יש שם
שנתנו לו תקופות השנה
ונתן לו עיוורונו
לכל איש יש שם
שנתן לו הים
ונתן לו
מותו .
© כל הזכויות שמורות למחברים
ולאקו"ם

לכל איש יש שם
שנתן לו אלוהים
ונתנו לו אביו ואימו
לכל איש יש שם
שנתנו לו קומתו ואופן חיכו
ונתן לו האריג
לכל איש יש שם
שנתנו לו ההרים
ונתנו לו כתליו
לכל איש יש שם
שנתנו לו המזלות
ונתנו לו שכניו
לכל איש יש שם
שנתנו לו חטאיו
ונתנה לו כמיהתו

4. התבוננו בתמונה ציינו מהן הזהויות המצויות בכל תמונה. האם מדובר בזהות מולדת או נרכשת?

© ויקיפדיה העברית

© ויקיפדיה העברית

5. קראו את הקטע וענו על השאלה
מהם השורשים מהם יונקת התפיסה החילונית המוצגת בקטע זה?

היהדות מחלחלת לכל תחום של חיי : למעשים הקטנים ביותר והיומיומיים ביותר . כשאני גוערת בבנותי ואומרת : " אתן מחכות למשיח שיבוא ויסדר לכן את החדר , ?! " אני יוצרת גשר ביני ובין העולם היהודי ... למילים שאני פונה אליהן יש הקשר דתי מובהק , אבל אני אוהבת ושונאת , מרחמת ונלחמת בעולם ללא אל , שבו אין יום דין ואין עולם הבא . עולם שיש בו רק בני-אדם החיים כאן-ועכשיו . לחילוניות שלי יש שורשים יהודיים עמוקים . אין לה לא קיום ולא משמעות ללא העבר היהודי , ללא הרקע היהודי , ללא קהילה יהודית . החילוניות שלי היא גם ארץ-ישראלית מאוד . רק כאן אני יכולה להלך בעקבות שמשון בין צרעה לאשתאול , לטפס על הגלבוע ולהרהר בטרגדיה של שאול ... והכל ... מבלי להאמין ומבלי לקיים מצוות . לא האל ציווה עליי לרשת את הארץ , זו הייתה בחירה שלי . ישראל היא בעבורי לא הארץ המובטחת , אלא הארץ הנבחרת . ((יולי תמיר, " מהפכה ומסורת , " מתוך : דדי צוקר , (עורך) **אנו היהודים החילונים : מהי זהות יהודית חילונית ?** משכל , מיסודן של ידיעות אחרונות וספרי חמד : 1999, עמ' 176-175)

6. קראו את העקרונות של הדרוזים הציונים ואנו:

- א. הציגו והסבירו את סוגי הזהות המופיעים בקטע. האם קיימת סתירה או השלמה בין סוגי הזהויות.
- ב. הסבירו מהו יחסה של תנועת הדרוזים הציונים למאפייניה היהודיים של מדינת ישראל . בסס תשובתכם על הקטע.

ד"ר גבר אבו רוקן, דרוזי ציוני... אידיאולוגיה ועקרונות

1. דרוזי ציוני זה מי שפועל ועושה למען שתי מטרות : א. למען הדרוזים . ב. למען מדינת ישראל.
2. דרוזי ציוני מאמין שמדינת ישראל היא מדינה יהודית שבתוכה יחיו יהודים ברוב מוחלט ולצדס יחיו מיעוטים שונים בשוויון מלא בחובות ובזכויות עפ"י מגילת העצמאות וזכויות האדם.
3. דרוזי ציוני הוא חלק אינטגרלי מהאישיות והזהות הישראלית המורכבת מפסיפס עשיר של עדות ועמים החיים במשותף תחת דגל מדינת ישראל שהיא היצירה הנפלאה של הציונות.
4. דרוזי ציוני הוא בעל שתי זהויות : א. הזהות הדרוזית . ב. הזהות הישראלית. הזהות הדרוזית היא הייחודית והמאפיינת והזהות הישראלית היא הכללית והמשותפת והמאוחדת לכלל תושבי מדינת ישראל.
5. דרוזי ציוני שואף לשמור על המיוחד - דת ומורשת - ולפתח ולחזק את המאחד המשותף עם העדות השונות בישראל כשהבסיס הוא הישראליות וכל מה שנגזר ממנה - הדגל הישראלי הצבא הישראלי, הכלכלה הישראלית, החברה הישראלית, התרבות הישראלית.
6. דרוזי ציוני שואף למען קידום האוכלוסייה הדרוזית בכל המישורים והתחומים ולפעול למען סגירת פערים בינה ובין קבוצות אוכלוסיה שונות במדינה, פערים אלה נוצרו לפני עשרות ומאות שנים מסיבות רבות ויש לשאוף לצמצמם.
7. דרוזי ציוני מאמין שמדינת ישראל היא מדינתו כפי שהיא מדינת היהודים ואין לו שאיפה למדינה דרוזית או אחרת בכלל.
8. דרוזי ציוני מאמין שהשירות הצבאי בצה"ל הוא לא רק חובה אלא גם זכות של כל מי שמאמין במדינת ישראל ואיכפת לו ממנה ודואג לביטחונה ולשלומה בשירות

- החובה של הדרוזים בצה"ל. קודם כל הם מגנים על עצמם ועל מדינתם כי הם ישראלים ואינם עושים טובה לאף אחד.
9. דרוזי ציוני מאמין שהשירות בצה"ל הוא מנוף רציני וגורם חשוב מאוד לקידום ולשילוב במדינה ובחברה הישראלית
10. וצה"ל הוא כור ההיתוך הטוב ביותר ליצירת הזהות הישראלית ופיתוחה לחיזוק האידיאולוגיה הישראלית והציונית החדשה על כל סעיפיה וענפיה, וצה"ל כמו כן הוא מפעל ליצירת גיבורים וליצירת דגם האישיות הישראלית למופת ולגאווה.
11. התנועה הדרוזית הציונית היא על מפלגתית ומאמינה באידיאולוגיה הישראלית והציונית המשותפת לרוב העם היושב בציון.
12. דרוזי ציוני שואף לשלום בין המדינות והעמים ובמיוחד בין מדינת ישראל ושכנותיה, ושואף ליחסים טובים וכבוד הדדי עם היהודים והערבים ואחרים.
13. דרוזי ציוני מכבד את ההיבטים הדתיים והמורשתיים של כל העדות והעמים.
14. דרוזי ציוני דוגל בחופש ובחרות האדם כאשר הוא אדם - ומאמין בחופש הדיבור, האמונה, הדת, הדיבור, ההבעה והביקורת.
18. דרוזי ציוני חי בהרמוניה ובסיפוק עם זהותו הדרוזית וזהותו הישראלית ציונית ושואף ניהול ביניהן, והוא גאה בשייכות לדרוזים ולמדינת ישראל עד לנצח!
- © באדיבות ד"ר ג'בר אבו רוכן

העשרה:

1. אלמוג עוז, הורנשטיין שרון, "העדה הדרוזית במזרח התיכון", אתר אנשים בישראל.
2. אלמוג עוז, הורנשטיין שרון, "מידת האדיקות הדתית בחברה הערבית", 31 למרס 2008, אתר "אנשים בישראל".
3. אריאן אשר, יהודים ישראלים - דיוקן, מרכז גוטמן לסקרים, המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2009
4. הרצל ובלפור חקק "המקום והזמן בזהות היהודית של הישראלי", כיוונים חדשים, ניסן תשנ"ד, אפריל 2004, גיליון 4.
5. גונן עמירם ו חמאייסי ראסם, **הערבים בישראל בעקבות כינון השלום**, מכון פלוסיהימר למחקרי מדיניות.
6. הדר יעל; הימין-רייש נעמי; קנפלמן אנה **מי אנחנו? זהות לאומית במדינת ישראל**, פרלמנט, 2008 גליון 58, המכון הישראלי לדמוקרטיה
7. ידגר, **יעקוב המסורתיים בישראל מודרניות ללא חילון**, ירושלים: מכון הרטמן, 2005, עמ' 56.
8. נריה משה צבי, "היהדות הדתית במדינה", נאום בועידת הפועל המזרחי, תשי"ג 1953, **ישראל במדינתו**, התשנ"ח
9. סיוון וקימי, **חרדים ישראלים, השתלבות בלא טמיעה?** מכון ואן ליר הקיבוץ המאוחד 2003
10. סמילנסקי יזהר, "עוז להיות חילוני", "יהדות חופשית" כתב בנושאי יהודית הומניסטית **פנים- הקרן לקידום מקצועי**, גיליון 14, הוצאת כתר, אוגוסט 2000
11. סמר עודה, "הציונות הדרוזית היא אהבת מדינת ישראל והתרומה למדינת ישראל", רדיו חיפה, 9 בדצמבר 2012.
12. **פפנהיים**, הרב שמואל " **ידע הוא כוח**". חסיד תולדות אהרון, מאתר צו פיוס.
13. רב גוניות ורב תרבותיות בחברה בישראלית, הקתדרה לחינוך ולערכים, לסובלנות ולשלום ע"ש ד"ר בורג, בית הספר לחינוך אוניברסיטת בר אילן, ינואר 1999.
14. שטרן ידידיה, "עושר שמור לבעליו לרעתו: על מקומם של המשפט ושל ההלכה בחברה הישראלית", **אלפיים**, 23 תשס"ב אלפיים, **כתב עת** רב-תחומי לעיון, הגות וספרות, הוצאת עם עובד, 2002 עמ', 199-246.
15. שמאס אנטון סופר פלסטיני, אזרח ישראלי לשעבר 1986: 67-68.
16. תמיר יולי, "מהפכה ומסורת", מתוך: דדי צוקר, (עורך) **אנו היהודים החילונים: מהי זהות יהודית חילונית?** משכל, מיסודן של ידיעות אחרונות וספרי חמד, 1999.

